УДК 069.9:726.825(497.11)(049.32)

ПРИКАЗ ИЗЛОЖБЕ И ПРАТЕЋЕГ КАТАЛОГА: *ГРОБЉА И НАДГРОБНИЦИ БЕОГРАДА*

БОЈАНА ИБРАЈТЕР ГАЗИБАРА

Стручне сараднице Завода за заштиту споменика културе града Београда етнолози-антрополози Ана Сибиновић и Анђелија Милашиновић приредиле су ауторску изложбу и пратећи двојезични каталог под називом *Гробља и надгробници Београда*. Повод је била XX конференција Удружења културно значајних гробаља Европе [*ASCE – Association of Significant Cemeteries of Europe*], под називом *Cemeteries for everybody*, одржана у Београду у организацији ЈКП „Погребне услуге“ Београд, од 15. до 17. септембра 2022. године. Изложба је најпре приказана у холу испред Велике сале Народне скупштине у Улици краља Милана бр. 14, а након конференције у Свечаној сали Завода за заштиту споменика културе града Београда, Калемегдан, Горњи град 14.

Ауторке су изложбу конципирале у три сегмента која приказују места сахрањивања и надгробне споменике на територији града Београда. Прву, највећу и најслојевитију целину чине гробља, укључујући и гробове и надгробне споменике из различитих периода. Приказујући и анализирајући естетске и архитектонске форме, оријентацију надгробника, скулптуре и епитафе, ауторке су указале на значај и културно-историјску вредност ове јединствене базе, која представља незаобилазну тачку за истраживање различитих друштвених аспеката. Друга целина коју су издвојиле јесу појединачни надгробни споменици, који могу бити крајње једноставни, али и посебно комплексни са изразитим уметничким претензијама. Представљени су изузетни надгробници који указују на

друштвени, културни и конфесионални диверзитет. Трећи сегмент су гробља и надгробни споменици у оквиру сакралних објеката, на којима је сахрањивање било и религиозног карактера, али и потврда друштвеног статуса.

На изложбеним паноима представљен је Антички Сингидунум, археолошко налазиште с некрополама чији остаци су пронађени на више локација, потом културно добро од великог значаја – Касноримска гробница у Брестовику у Општини Гроцка из 3. века, која је први пример типа гробнице са више одаја из античког доба откривен на територији Београда, као и римска гробница на археолошком локалитету Дубочај, такође у Општини Гроцка с траговима фреско-декорације.

Ново гробље у Београду, отворено 1886. године, први плански регулисан простор те врсте у Београду, представља праву ризницу скулптура, надгробника, надгробних капелица и сл., које потписују најзвучнија уметничка и занатска имена, те су ауторке имале тежак задатак да за потребе изложбе и каталога одаберу најрепрезентативније примерке. Ово гробље, на којем су сахрањене генерације Београђана и знаменитих личности из најразличитијих области, а у чијем оквиру су и ратничка гробља, утврђено је за споменик културе од великог значаја. Такође, приказано је и мултикултурно, троконфесионално Земунско гробље на Гардошу, чије се оснивање везује за период пре 1740. године, а Топчидерско гробље, смештено на простору парк-шуме Топчидер, које је спонтано настало осамдесетих година 19. века као локално гробље, али које је због своје локације стекло изузетну популарност међу угледницима, ауторке су представиле најрепрезентативнијим споменицима. Јеврејско гробље, које датира још из 1888. године, на којем се сахрањују Јевреји Сефарди, представљено је најкарактеристичнијим детаљима.

Изложба и каталог нас упознају и с Немачким војничким гробљем са Спомеником српским војницима погинулим 1915. године, подигнутим по наређењу Аугуста фон Мекензена, а које је смештено у Кошутњаку на месту на којем се одиграла одлучујућа битка у борбама око Београда. Ауторке представљају и, недавно обновљено, Гробље ослободилаца Београда 1944. у Ул. Мије Ковачевића. Утврђено за споменик културе, ово гробље антиципира многа каснија уређења сличних меморијалних целина. Посебан пано ауторке су посветиле и знаменитом месту од великог значаја – Споменику и гробљу ослободилаца Београда 1806. године, који се налазе у Карађорђевом парку. Ауторке су указале на то да су ови надгробни споменици на гробовима устаника слични сеоским надгробним споменицима из околине Београда тога времена.

Ту су и знаменито место Спомен-гробље на Бежанијској коси на локалитету Белановићева рупа, на месту масовних гробница из Другог светског рата, као и Јеврејско гробље на Лединама, које је такође утврђено за знаменито место. Споменик и спомен-костурница у Ритопеку, чији пројекат је урадио архитекта Момчило Белобрк, а рељефе архитекта Бранко Крстић, и Костурница бранилаца Београда 1914–1918. године на Београдској тврђави у подножју Јакшићеве куле, представљају овај специфичан вид меморијала. На изложби је своје место нашла и Гробница народних хероја у продужетку Савског шеталишта, са бистама које су израдили вајари Ставан Боднаров и Славољуб Станковић.

Два маузолеја турских великаша – Турбе шеих Мустафе на врху Вишњићеве улице, које је утврђено за културно добро од великог значаја, и Дамад Али-пашино турбе на Београдској тврђави – сведочанство су мултикултуралне прошлости Београда и њених освајача.

Ауторке су представиле и Споменик са записом о смрти деспота Стефана Лазаревића из 1427. године у засеоку Црквине у Општини Младеновац, који је заштићен као културно добро од изузетног значаја за Републику Србију. Овај споменик представља важно сведочанство за проучавање историје, уметности и књижевности тог доба. Надгробници – Споменик војводи Павлу Цукићу у селу Рогача, под Космајем, Споменик Милисаву Чамџији у Великом Борку, Општина Барајево, и Споменик Аксентију Миладиновићу у Чибутковици – аутентична су сведочанства о чувеним јунацима Првог и Другог српског устанка.

Сегмент везан за сахрањивање у оквиру сакралних објеката отвара споменик културе Црква Св. Марка, пројектаната Петра и Бранка Крстића, подигнута на месту мале цркве уз некадашње Ташмајданско гробље у којој су гробнице цара Душана, патријарха Германа, краља Александра, краљице Драге и првог ктитора мале цркве Лазара Пачуа. Потом споменик културе од изузетног значаја Саборна црква у Београду, у којој се налазе мошти Св. цара Уроша и Св. деспота Стевана Штиљановића, гробнице српских владара кнеза Милоша и Михаила Обреновића и гробнице црквених поглавара. Пред главним улазом у цркву сахрањени су српски књижевник и просветитељ Доситеј Обрадовић и реформатор српског језика и сакупљач народног блага Вук Караџић. Представљен је и споменик културе Манастир Раковица с породичном гробницом Јеврема Обреновића и Томаније Обреновић, као и генерала Миливоја Блазнавца. У манастирској порти су надгробни споменици важних личности из српске историје, а 2009. године ту је сахрањен патријарх Павле. Низ настављају Манастир Рајиновац са гробом кнеза Стевана Андрејевића Палалије, споменик културе од изузетног значаја Спомен-црква у Лазаревцу с криптом изграђеном у славу погинулим војницима у Колубарској бици, Црква Рођења Богородице са борачким гробљем у Великој Моштаници, Црква Св. Тројице у Рипњу с надгробницима из 19. века, Црква Св. Тројице у Бањевцу, Општина Барајево, са скупином надгробних споменика из 18, 19. и првих деценија 20. века, Црква Св. арханђела Михаила у Бељини са десетак надгробника из 18. и 19. века са грубо уклесаним орнаментима и остацима касноантичке стеле, Црква Св. архангела Гаврила у селу Шопић са гробовима свештених лица и кенотафима, међу којима се својом монументалношћу посебно истиче споменик проти Алекси Лазаревићу, и Црква Св. Николе у Барајеву са скупином надгробних споменика из 19. и почетка 20. века.

Изложба и каталог чине значајан корак у афирмацији вредности сепулкралне архитектуре. Представљајући утврђена културна добра, с пратећим текстом са основним подацима о њима и на паноима и у каталогу, ауторке су стручној међународној публици, која је учествовала на конференцији Удружења културно значајних гробаља Европе у Београду, под називом *Cemeteries for everybody*, приближиле овај значајан сегмент културног наслеђа Београда. Од времена антике преко средњег века до 20. века, ауторке су направиле један пресек кроз време, указујући на мене у начину сахрањивања и обележавања гробних места, истовремено истичући мултикултуралност и мултиконфесионалност наше средине. Захваљујући томе што је изложба потом била шест месеци постављена у сали Завода за заштиту споменика културе града Београда, најшира публика је имала прилику да сагледа важност ова баштине за проучавање историје и културе. Дизајн потписује Пеђа Паровић – Пакт студио.

Изложба и каталог реализовани су у сарадњи Завода за заштиту споменика културе града Београда и ЈКП „Погребне услуге“ Београд.

Бојана Б. Ибрајтер Газибара,
историчар уметности
Завод за заштиту споменика културе града Београда
bojana.ibrajter-gazibara@beogradskonasledje.rs